

Congruentie-effecten in uitbreidende en vrije relatieve zinnen

Mark de Vries*

Abstract

Matching effects in free relatives, as known from German, do not exist in Dutch because the relevant relative pronouns, as in English, do not demonstrate Case distinctions. Nevertheless, similar Case and phi-feature matching effects show up in appositive relative clauses with a pronominal antecedent, modulo some dialectal variation. This differs from what can be observed in semi-free (hence restrictive) relatives. We can account for these facts if an appositive relative is analysed as a specifying conjunct to its antecedent. This conjunct is structured as a kind of free relative, which may lead to a matching effect if the antecedent is pronominal. As for categorial matching effects, I have shown that there cannot be an absolute categorial matching principle, but such effects, to the extent that they are true, follow from the assumption that a free relative is a DP and gets Case, in combination with a ban on pied piping in free relatives.

1 Achtergrond: congruentie-effecten in vrije relatiefzinnen

In dit artikel wil ik een tot voor kort onbekend syntactisch verschijnsel bespreken: naamvals- en persoonscongruentie in uitbreidende (oftewel ‘appositieve’) betrekkelijke bijzinnen met een pronominaal antecedent.¹ Het gaat om het contrast in (1).

- (1) a Ze kijkt naar mij, die ze nooit eerder opgemerkt heeft!
b *Ze kijkt naar mij, die haar grootste bewonderaar ben!

In één zin samengevat: het lijkt erop dat *mij* en *die* dezelfde naamval moeten dragen. Voor sommige sprekers wordt (1b) echter acceptabel als *ben* vervangen wordt door *is*. Behalve naamval kan dus ook de werkwoordsvervoeging naar persoon en getal een rol spelen. Verder is er een groep sprekers die (1b) wel accepteert. Hierover later meer.

Het bovenstaande is om verschillende redenen onverwacht: ten eerste zijn dergelijke congruentie-eisen alleen bekend voor vrije relatiefzinnen, niet bij appositieve; ten tweede komen in Nederlandse vrije relatiefzinnen naamvalseffecten niet voor, om de eenvoudige reden dat naamval alleen nog maar bij de persoonlijke voornaamwoorden tot uitdrukking komt.

De congruentieverschijnselen bij vrije relatiefzinnen staan bekend onder de Engelse term ‘matching effects’. Ze zijn in essentie eenvoudig te verklaren door de dubbele rol die het betrekkelijk voornaamwoord hier speelt. (Over de precieze analyse is echter veel discussie geweest in de literatuur.) Dit is geïllustreerd in (2) in het Nederlands en Duits. Zin (2a) bevat een gewone beperkende relatiefzin, (2b) een semi-vrije relatiefzin en (2c) een ‘echte’ vrije relatiefzin. In (2c) is het antecedent ingesloten in *wie/wen*.

(2) a	Ik groette <i>de man die</i> ik zag.	Ich grüßte <i>den Mann, den</i> ich sah.
b	Ik groette <i>degene die</i> ik zag.	Ich grüßte <i>denjenigen, den</i> ich sah.
c	Ik groette <i>wie</i> ik zag.	Ich grüßte <i>wen</i> ich sah.

Zowel *groeten/grüßen* als *zien/sehen* bedeeft zijn object met de accusatieve naamval, zij het in abstracte zin in het Nederlands. In (2a/b) zijn *de man/den Mann* en *degene/denjenigen* het (hoofd van het) object van *groette/grüßte* en *die/den* het object van *zag/sah* in de bijvoeglijke bijzin. In (2c) lijkt het alsof *wie/wen* beide rollen tegelijk moet vervullen. (Zie paragraaf 3 voor details.)

Aangezien die rollen equivalent zijn wat naamval betreft, levert dat geen problemen op. Zoals te verwachten valt, geeft een tegenstrijdige naamvalseis in het Duits wel moeilijkheden:²

- (3) * Ich grüßte wen/r dort stand. 'Ik groette wie daar stond.'
- $\downarrow \text{---} +\text{NOM} \text{---} \uparrow$
 $\uparrow \text{---} +\text{ACC} \text{---} \downarrow$

In (3) moet het betreffend voornaamwoord zowel accusatief als nominatief zijn, en dat kan niet.

In sommige gevallen is de morfologische vorm van twee verschillende naamvallen gelijk, en dan blijkt het wel te kunnen. De vorm *was* in (4) kan zowel nominatief als accusatief zijn.

- (4) Was er sagte, kann nicht wahr sein. 'Wat hij zei kan niet waar zijn.'
- $\downarrow \text{---} +\text{NOM} \text{---} \uparrow$
 $\uparrow \text{---} +\text{ACC} \text{---} \downarrow$

Het samenvallen van naamvalsvormen heet *casussyncretisme* (zie bv. Van Riemsdijk 2000). In het Nederlands zijn alle naamvalsvormen verdwenen – behalve in het systeem van persoonlijke voornaamwoorden – dus kan er nooit op deze manier een naamvalsbotsing ontstaan. Daarom is de vertaling in (3) wel goed: *wie* is zowel nominatief als objectief. Dit geldt voor alle andere zelfstandig gebruikte betreffend voornaamwoorden (*wat*, *hetwelk*, *hetgeen*), dus treedt het naamvalcongruentie-effect in Nederlandse vrije relatieven nooit op. In de volgende paragraaf zal ik laten zien dat naamvalcongruentie in de context van uitbreidende relatiefzinnen ineens wel opduikt.

In verschillende publicaties wordt nog een tweede type congruentie-effect in vrije relatieven besproken: *categoriale matching* (zie bv. Groos & Van Riemsdijk 1981). Dit betekent dat als de matrix een constituent van type XP selecteert, de in de bijzin geselecteerde en getopicaliseerde constituent ook een XP moet zijn. Dit lijkt een merkwaardige en tegelijk triviale stelling, want alleen DPs komen in aanmerking. (Een DP is een volledige nominale groep, waarbij volgens de recente literatuur een determinator, D, zijn eigen projectie krijgt; dit is dus een functionele 'schil' om NP heen.) Een betreffend-voornaamwoord(groep) is namelijk een DP en een vrije relatiefzin is een genominaliseerde zin, dus ook per definitie een DP. De mogelijkheid van *pied piping* van een prepositie compliceert de zaak echter. *Pied piping* is het verschijnsel dat een constituent naar voren verplaatst wordt die groter is dan strikt genomen noodzakelijk lijkt. Een aantal voorbeelden staan in (5), waarin de vraagwoorden *wie*, *waar* en *welke* ingebed zijn in een voorzetselgroep:

- (5) a *Met wie* heb je _ gesproken?
 b *Waaraan* heb je _ gedacht?
 c *Met welke man* heb je _ gesproken?

Vaak is *pied piping* verplicht, maar niet altijd, bv. *Waar heb je aan _ gedacht?*

Beschouw nu (6):

- (6) a * Ik danste met [[met wie] jij ook danste].
 b * Ik dacht aan [[aan wie] jij ook dacht].
 c * Ik dacht aan [[met wie] jij danste].

De in de matrix geselecteerde vrije relatiefzin is een DP. De verplaatste constituent is echter een PP. Het geheel zou dus een schending van het categoriale congruentieprincipe zijn. Als acceptabel worden soms zinnen van het volgende type gegeven (zelf vind ik ze twijfelachtig):

- (7) a Ik danste [met wie] jij gisteren danste.
 b Ik dacht [aan wie] jij ook dacht.
 c Ik dacht [waaraan] jij ook dacht.

De gevraagde categorie zou hier PP zijn zowel in de matrix als in de vrije relatiefzin, hetgeen matching oplevert. Volgens mij gaat het hier echter om een soort schijngrammaticaliteit als gevolg van het exact parallelle predikaat in de twee deelzinnen.³ De volgende voorbeelden zijn volstrekt onacceptabel, maar syntactisch equivalent aan (7) in de relevante opzichten:

- (8) a * Ik gaf een kado [aan wie] jij dacht.
 b * Ik speelde [met wie] jij gisteren danste.
 c * Ik besteedde mijn geld [waaraan] jij dacht.

De juiste generalisatie is volgens mij dat pied piping in een vrije relatiefzin überhaupt niet mogelijk is; vergelijk het voorbeeld in (9a).^{4,5} Dat blijkt ook uit (9b), waarin wel gematcht wordt (tweemaal DP):

- (9) a * Ik ken over wie jij praat, niet.
 b * Ik geloof wiens broer jij kent.

Het categoriale matching-principe is dus niet juist.

Merk op dat de zinnen in (8a-c) om twee redenen onacceptabel zijn: vanwege pied piping in de vrije relatief, maar ook omdat er in de matrix een voorzetsel ontbreekt. Dat laatste is ook de reden waarom (10) niet kan:⁶

- (10) * Ik besteedde mijn geld waar jij aan dacht.

De gedachte dat een vrije relatief als geheel een PP-status zou kunnen verkrijgen als er een PP in de hoogste specificieerder zit, is onjuist. Zoals gezegd, een vrije relatiefzin is een genominaliseerde zin, en dus een DP. Smits (1991:124) onderstreept dit met Engelse voorbeelden als: *John ate a sausage {in the kitchen / * the kitchen / * in which he was preparing dinner / * which he was preparing dinner in}*.⁷

De vraag is nu, waarom pied piping niet toegestaan is in vrije relatieven, maar wel in semi-vrije en gewone relatieven, zoals in (11).

- (11) a Ik geloof degene wiens broer jij kent.
 b Ik dacht aan degene met wie jij danste.
 c Ik speelde met de man met wie jij gisteren danste.

Het antwoord ligt eigenlijk nogal voor de hand: een betrekkelijk voornaamwoord kan alleen een ingesloten antecedent bevatten als het een link heeft met (lees: verplaatst is naar) de positie die een normaal antecedent (pronominaal of niet) inneemt.⁸ Dat is niet mogelijk als er een prepositie(frase) of iets anders in de weg zit.⁹ Bijvoorbeeld, in **ik dacht aan met wie jij danste* ontbreekt een antecedent, dus moet *wie* naar de hoogste positie, vergelijkbaar met *degene* in (11b); dat lukt niet omdat het voorzetsel *met* de weg verspert. (Meer details over de structuur komen in paragraaf 3 aan de orde.) Smits (1991) benadert het van de andere kant: een vrije relatief ontvangt naamval, dus moet het hoogste element nominaal zijn.

Let op dat verplaatsing uit een PP soms mogelijk is, op voorwaarde dat de prepositie gestrand wordt. Dit verklaart Engelse zinnen van het type “He greeted *whom I was talking to*”, let. ‘hij groette wie ik sprak mee’ of zelfs “he talked to *whom I danced with*”, let. ‘hij sprak met wie ik danste mee’. In het Nederlands is dan het relatieve R-woord *waar* nodig:

- (12) a Hij pakte *waar ik mee speelde*.
 b Hij keek naar *waar ik mee speelde*.

Fraai is anders, maar het lijkt te kunnen, zoals verwacht. Merk ook het voorspelde minimale contrast op tussen (12) en (13):

- (13) a * Hij pakte *waarmee ik speelde*.
 b * Hij keek naar *waarmee ik speelde*.

Samenvattend, naamvalscongruentie in Nederlandse vrije relatieven is niet aan de orde; categoriale congruentie is een misvatting, die overigens in veel gevallen wel de juiste voorspellingen doet, maar om de verkeerde redenen. De betreffende effecten ontstaan doordat (i) een vrije relatief een DP is en naamval ontvangt en (ii) pied piping in vrije relatieven niet mogelijk is.

2 Congruentie-effecten in uitbreidende relatiefzinnen

2.1 De eerste en tweede persoon

Laten we terugkeren naar het onderwerp congruentie-effecten in uitbreidende relatiefzinnen. Om eventuele naamvalseffecten in het Nederlands te kunnen vinden moeten we gebruik maken van persoonlijke voornaamwoorden, die immers een onderscheid kennen in nominatief/objectief, bv. *jij* versus *jou*. Aangezien de eerste en tweede persoon deiktisch en dus referentieel uniek zijn, vallen beperkende relatiefzinnen af. Blijven over de uitbreidende. Het is niet vanzelfsprekend dat appositieve relatiefzinnen met een pronominaal antecedent bestaan. Kijk eens naar (14):

- (14) Jij, die zoveel voor het bedrijf gedaan hebt, ontvangt zeker een beloning.

Hier verwijst het betreffende voornaamwoord *die* naar *jij*. Echter, *die* lijkt meer op een derde persoon, net als *dat*, *hetgeen* en de aanwijzende voornaamwoorden. Het paradigma in (15) en (16) laat zien dat dit te snel geconcludeerd is.

- (15) a ik heb / *hebt / *heeft
 b jij *heb / hebt / *heeft
 c hij *heb / *hebt / heeft
- (16) a ik, die zoveel gedaan heb/*heeft
 b jij, die zoveel gedaan hebt/*heeft

De conclusie moet luiden dat het betreffende voornaamwoord *die* in bijzondere omstandigheden ook naar een 1^e of 2^e persoon kan verwijzen.¹⁰ Ter vergelijking: in het Duits wordt de overgang naar een eerste of tweede persoon gecodeerd door een extra pronomen: *ich, der ich...*; *du, der du...*

Appositieve relatiefzinnen bij een pronominaal antecedent behoren weliswaar tot een zeker pathetisch en infrequent taalgebruik, maar de constructie is wel degelijk interessant. In (17) en (18) staan voorbeelden van relatiefzinnen bij antecedenten van de 1^e en 2^e persoon in de nominatief en objectief:

- (17) a Dat ik, die jouw leerling ben, jou terecht moet wijzen...
 b Wij, die dappere soldaten zijn, bombarderen alles plat.
 c Jij, die zo goed rennen kan, moet snel vertrekken.
 d Jullie, die zo goed in rekenen zijn, gaan door naar de finale.

- (18) a Ze keek naar mij, die zij nooit eerder opgemerkt had!
 b Ze namen ons, die zij beschoten hebben, gevangen.
 c De koningin gaf jou, die zij niet persoonlijk kende, een lintje.
 d De directeur feliciteerde jullie, die hij al eerder geprezen had.

Als de naamval van het pronominale antecedent en het betrekkelijk voornaamwoord verschillen, blijkt de constructie niet acceptabel voor sommige sprekers. In feite blijkt dat de situatie redelijk complex is. Mijn informanten kunnen worden ingedeeld in drie groepen sprekers, waarvan ik de oordelen variant A, B en C zal noemen.¹¹ Variant A is het strengst, C is zeer tolerant, en B zit er tussenin. Om het geheel niet nog gecompliceerder te maken heb ik de oordelen per variant verabsoluteerd tot goed of fout. De varianten vallen onder het Algemeen Nederlands; voor een indeling naar leeftijd of streek van herkomst zijn in eerste instantie geen duidelijke aanwijzingen, maar zoiets vereist veel meer gegevens. Waar het mij om gaat zijn de mogelijke syntactische patronen.

Welnu, in (19) staat het antecedent in de objectieve naamval en is het relativum nominatief; in (20) geldt het omgekeerde:

- (19) A B C
 a * * √ Ze keek naar mij, die haar grootste bewonderaar ben!
 b * √ √ Ze namen ons, die toch dappere soldaten zijn, gevangen.
 c * * √ De koningin gaf jou, die zoveel gedaan hebt voor de maatschappij, een lintje.

- (20) A B C
 a * √ √ Ik, die hij ooit verachtte, ben nu zijn idool.
 b * √ √ Wij, die hij beschimpte, zijn beledigd.
 c * √ √ Jij, die hij ter verantwoording wil roepen, bent pas 14 jaar oud.

De negatieve oordelen zijn op het eerste gezicht merkwaardig. Er is hier immers geen constituent die een dubbele functie vervult, anders dan in vrije relatieven. Bovendien kent het betrekkelijk voornaamwoord *die* zelf geen naamvalsonderscheid meer in het huidige Nederlands. Niettemin is er een duidelijk naamvalscongruentie-effect te zien in variant A, zoals blijkt uit het contrast tussen (17)/(18) enerzijds en (19)/(20) anderzijds. Bij C treedt dit effect in het geheel niet op, hetgeen overeen komt met de situatie in oudere stadia van het Nederlands, en ook met bv. het Engels van Shakespeare (zie verder paragraaf 5). In variant B is niet de naamval alleen bepalend, maar de naamval in combinatie met een hoorbare congruentiemismatch op het werkwoord, zoals in (19a/c). In (20) is *die* geen onderwerp, dus doet zich geen probleem voor bij het werkwoord. Als de eerste en derde persoon samenvallen, zoals bij *zijn* in (19b), dan is de zin acceptabel. De voorbeelden (19a) en (19c) kunnen worden verbeterd door de verledentijdsvormen *was* en *had* te gebruiken; zie (21b) en (22b). De vormen *is* en *heeft* (die niet ambigu zijn) zijn voor een aantal sprekers van variant B minder geslaagd; zie (21c) en (22c). Hier is dus een verdere opsplitsing nodig.

- (21) A B1 B2 C
 a * * * √ Ze keek naar mij, die haar grootste bewonderaar *ben*₁ !
 b * √ √ √ Ze keek naar mij, die haar grootste bewonderaar *was*_{1/3} !
 c * √ ?? * Ze keek naar mij, die haar grootste bewonderaar *is*₃ !

- (22) A B1 B2 C
 a * * * √ De koningin gaf jou, die zoveel gedaan *hebt*₁ ..., een lintje.
 b * √ √ √ De koningin gaf jou, die zoveel gedaan *had*_{1/3} ..., een lintje.
 c * √ ?? * De koningin gaf jou, die zoveel gedaan *heeft*₃ ..., een lintje.

Bij een naamvalsbotsing moet in variant B1 een derdepersoonsvorm worden gebruikt (vgl. Rooryck 1994a); B2 prefereert een dubbelzinnige vorm. Let op dat in tegenstelling hiermee de eerstepersoonsvorm *ben* vereist is in (17a): *dat ik, die jouw leerling ben...* Hier is *is* geheel onacceptabel. De wens naar een ambigue werkwoordsvorm of een derde persoon hangt dus samen met een naamvalsmismatch. Merk tenslotte op dat variant C gewoon voor de eerste (respectievelijk tweede) persoon kiest.

Net als in vrije relatiefconstructies kan casussyncretisme een mogelijke naamvalsmismatch teniet doen. Dat is het geval met *jullie*, dat zowel nominatief als objectief kan uitdrukken; zie (23a/b). Verder is er zoals bekend geen onderscheid meer tussen accusatief en datief (23c):¹²

- (23)
	A	B	C	
a	✓	✓	✓	Ik geef jullie, die zo goed in voordragen zijn, het woord.
b	✓	✓	✓	Jullie, die ik nog niet ken, krijgen eerst het woord.
c	✓	✓	✓	Hij gaf jou/mij, die men alom prees, een cadeau.

Zoals verwacht is (23a-c) in alle varianten correct. Aangezien in het Nederlands de meervoudsvormen van de werkwoorden persoonsneutraal zijn, kan dat een alternatieve of additionele verklaring zijn voor de aanvaardbaarheid van (23) in variant B. Voor variant A is casussyncretisme in *jullie* de enig mogelijke verklaring: deze variant is immers ongevoelig voor de werkwoordsuitgang (vgl. 19-22). Variant C, tenslotte, is in zijn algemeenheid ongevoelig voor naamvalseffecten.

2.2 De derde persoon

De patronen zoals hierboven beschreven, moeten ook met de derde persoon tot uitdrukking kunnen worden gebracht. Dat is inderdaad het geval. De zinnen in (24) tonen congruentie in naamval, die in (25) een ‘schending’ daarvan:

- (24)
a	Hij, die altijd al ongedurig was, zal spoedig vertrekken.
b	Zij, die altijd al ongedurig waren, zullen spoedig vertrekken.
c	Ik geef hem, die ik nog niet ken, eerst het woord.
d	Ik geef hun, die ik nog niet ken, eerst het woord.
- (25)
	A	B	C	
a	*	✓	✓	Hij, die jij nog geholpen hebt, is zojuist aangekomen.
b	*	✓	✓	Zij, die jij nog geholpen hebt, zijn zojuist aangekomen.
c	*	✓	✓	Ik gaf het woord aan hem, die jou nog geholpen heeft.
d	*	✓	✓	Ik gaf het woord aan hen, die jou nog geholpen hebben.

Variant B en C geven nu dezelfde oordelen, zoals te verwachten valt. In variant B zijn (25a-d) acceptabel, in tegenstelling tot (19a/c) – bv. * *Ze keek naar mij, die haar grootste bewonderaar ben!* – vanwege het feit dat de werkwoordsvorm niet afwijkt van de derde persoon. Voor variant A is dit wederom ondergeschikt aan het naamvalsprobleem. Variant C blijft tolerant.

Beschouw tenslotte *beperkende* relatiefzinnen met een pronominaal antecedent – met andere woorden: semi-vrije relatieven. Deze staan per definitie in de derde persoon. Zoals eerder genoemd, vertonen ze *geen* congruentie-effect. Voor de duidelijkheid: dit is het normale patroon; wat appositieven laten zien is onverwacht. Een duidelijk voorbeeld is (26) in het Duits.

- (26)
a	Der, den ich kenne, steht dort.	[beperkend]
b	Ich kenne den, der dort steht.	

In het Nederlands wordt meestal *degene* (Duits: *derjenige*) gebruikt, maar dat is casusneutraal, dus onbruikbaar voor het doel hier. Wel kunnen gewone persoonlijke voornaamwoorden worden gebruikt. Voorbeelden met volledige congruentie zijn (27a/b):

- (27) a Hij die goed doet, zal goed ontmoeten.
b Ik zag hem die jij beschreven hebt.

Zoals steeds zijn deze probleemloos. In (28) is er geen naamvalscongruentie (vergelijk (26) in het Duits):

- (28)
	A	B	C	
a	✓	✓	✓	Hij die de schoen past, trekke hem aan.
b	✓	✓	✓	Hij die ik strafte, was stout.
c	✓	✓	✓	Ik heb hem die stout was geweest, gestraft.
d	✓	✓	✓	Ik ken hem die daar staat.

Ook dit is voor elke variant acceptabel.

Kortom: appositieve relatieven met een pronominaal hoofd vertonen congruentie-effecten. Hiervan zijn verschillende varianten aan te treffen. Ten dele is het verschijnsel vergelijkbaar met casusmatching in vrije relatiefzinnen in talen met morfologische naamval, zoals het Duits. Het geheel wijkt af van de situatie in gewone en semi-vrije restrictieve relatiefzinnen. In de volgende paragrafen zal ik proberen een syntactische beschrijving van de genoemde feiten te geven.

3 Bespreking: appositie, coördinatie en (semi-)vrije relatieven

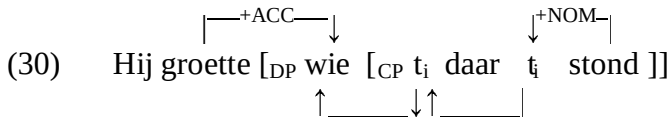
Een betrekkelijk voornaamwoord gedraagt zich als een gebonden anafoor. Het ‘verwijst’ verplicht naar het antecedent,¹³ en congrueert er in bepaalde opzichten mee. Die congruentie omvat de zogenaamde phi-kenmerken (geslacht, persoon, getal), maar cruciaal niet naamval. Vergelijk in dit opzicht het verband tussen *iedereen* en *hem* in *Iedereen beweerde dat de koningin naar hem had gezwaaid*.

In (29) worden in versimpelde vorm de betreffende relaties weergegeven aan de hand van de voorbeeldzin *Hij groette degene die daar stond*, een semi-vrije relatiefzin. De betrekkelijke bijzin is als bijvoeglijke bijzin ingebed in een nominale constituent, waarvan de uitgebreide projectie DP de hoogste laag is.

- (29) Hij groette [_{DP} degene^φ [_{CP} die_i^φ daar t_i stond]]
-

De objectieve naamval van *groette* wordt uitgedeeld aan (of: gecontroleerd met) het hoofd van de DP, *degene*. In de bijzin krijgt het onderwerp, *die*, nominatieve naamval via de flexie van het werkwoord. Bovendien wordt dit onderwerp, dat tevens de functie van een betrekkelijk voornaamwoord heeft, getopicaliseerd op de manier van vraagwoordverplaatsing. De t_i geeft het spoor (Eng: ‘trace’) weer van *die*. Onder adjacentie wordt de phi-congruentie tussen *degene* en *die* gecontroleerd. Dit is aangegeven met het superscript ϕ . Duidelijk is dat de naamvallen hiervan onafhankelijk van elkaar zijn.

In (30) is de structuur van de equivalente vrije relatiefzin geschetst. Merk op dat de relatiefzin nog steeds een bijvoeglijke bijzin is, maar dat het antecedent en het betrekkelijk voornaamwoord versmolten zijn tot één woord *wie*. Het feit dat *wie* een ingesloten antecedent bevat, wordt dus geanalyseerd als verplaatsing van het betrekkelijk voornaamwoord naar de determinatorpositie van het antecedent; dit is een vorm van incorporatie.¹⁴

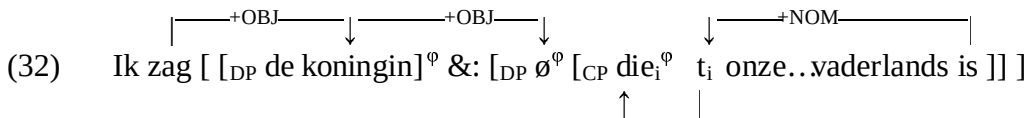

Deze zienswijze verklaart dat de naamvallen uit de hoofdzin en de bijzin gekoppeld worden, hetgeen kan leiden tot congruentie-effecten, zoals in het Duits.¹⁵ *Wie* heeft hier immers twee rollen: die van antecedent en die van betrekkelijk voornaamwoord. Verder is duidelijk waarom de betrekkelijk voornaamwoorden die in vrije relatiefzinnen gebruikt worden, kunnen verschillen van die in gewone of semi-vrije relatieven: ze staan op een andere positie en hebben een andere interne structuur. In het (standaard) Nederlands wordt *wie/wat* in vrije relatieven gebruikt en doorgaans *die/dat* in relatiefzinnen met een pronominaal of volledig antecedent.¹⁶

Dan nu over de uitbreidende betrekkelijke bijzinnen. Ik heb in mijn proefschrift betoogd dat deze een coördinatiestructuur impliceren. De relatiefzin is een specificerend conjunct bij het antecedent, vergelijkbaar met de situatie bij apposities zoals *de koningin, onze Godsvruchtige moeder des vaderlands* (zie ook Koster 2000 en Sturm 1986). De asyndetische relatie kan worden geparafraseerd met *oftewel* (soms *en wel*, *namelijk*). Als de vergelijking met apposities serieus wordt genomen, dan moet het tweede conjunct bestaan uit een (complexe) DP. Dat impliceert dat de relatiefzin genominaliseerd is, oftewel dat deze in feite een semi-vrije relatiefzin is met een leeg pronominaal antecedent (vgl. Canac-Marquis & Tremblay 1998). Een parafrase van deze analyse is gegeven in (31b):

- (31) a Ik zag de koningin, die onze Godsvruchtige moeder des vaderlands is.
 b ...[[_{DP} de koningin], oftewel [_{DP} zij die onze Godsvruchtige moeder des vaderlands is]]

Merk op dat het appositieve deel geen ‘echte’ vrije relatiefzin kan zijn: dan zou immers het relativum *wie* gebruikt moeten worden. De structuur van (31a) is als volgt:¹⁷

Het teken &: staat hier voor specificerende coördinatie (‘oftewel’). ∅^φ is het lege pronomen (‘zij’). Beide conjuncten krijgen de objectieve naamval van *zag* (vgl. *ik zag hem en/of haar*).¹⁸ Het relativum *die* krijgt nominatief van *is* in de bijzin en wordt getopicaliseerd. Er is abstracte phi-congruentie tussen het hoofd (∅) en het relativum (*die*). Indirect, d.w.z. via ∅, verwijst het relativum naar het overte antecedent *de koningin* (zie ook paragraaf 4).

Dit alles toont, in grote lijnen, de gewone situatie in uitbreidende relatiefzinnen. In de volgende paragraaf worden de congruentie-effecten besproken.

4 Congruentie, perspectief en morfologie

4.1 Introductie

Wat veroorzaakt nu het verschil tussen appositieve zinnen met een volledig antecedent en die waarvan het antecedent pronominaal is, zoals besproken in paragraaf 2? (De verschillende varianten komen in de volgorde C – A – B aan de orde.) Een aantal zaken speelt hierbij een rol: naamval, de flexibiliteit van de persoon en het getal van het betrekkelijk voornaamwoord, het geïmpliceerde pronominale element en een eventuele perspectiefwisseling door de spreker.

Als het antecedent een derde persoon is, wat ook het geval is in normale appositieven, dan is ook het betrekkelijk voornaamwoord gewoon een derde persoon en vindt er geen wisseling van perspectief plaats. In (33) is dat anders:

(33) dat uitgerekend jij, degene die altijd zo nauwgezet *is*, deze fout hebt begaan...

De werkwoordsvorm *is* duidt erop dat *die* een derde persoon uitdrukt en dus dat er een wisseling van perspectief plaatsvindt na de tweede persoon *jij*. In het Nederlands moet een dergelijke perspectiefwisseling worden gecodeerd met een pronomen; dit is *degene* in (33). De zin contrasteert minimaal met (34):

(34) dat uitgerekend jij, die altijd zo nauwgezet *bent*, deze fout hebt begaan...

Hier is de vorm *is* onacceptabel. Het geïmpliceerde lege pronomen tussen *jij* en *die* – vgl. $\emptyset$ in (32) – kan geen verandering van perspectief teweeg brengen: het moet zich aanpassen aan de omgeving.

Zoals hierboven vermeld, moet $\emptyset$ ('degene') congrueren met het betreffende voornaamwoord dat er direct op volgt. Het element doet volop mee in de syntaxis van de zin: het vormt het hoofd van de projectie die de nominalisering van de bijzin reflecteert, het ontvangt naamval vanuit de context van de hoofdzin, en het matcht zijn phi-kenmerken met het naburige pronomen. Door de discourse-relatie met het antecedent en het verbod op perspectiefwisseling, wordt bepaald dat de phi-kenmerken in (34) een tweede persoon enkelvoud inhouden.

4.2 Variant C

Het zal duidelijk zijn dat de bovenstaande redenering de liberale variant C uit paragraaf 2 verklaart: $\emptyset$ heeft de naamval van het antecedent, *die* de naamval die in de bijzin vereist is, en *die* past zijn phi-kenmerken aan aan $\emptyset$ en dus indirect aan het antecedent. Er is daarom geen naamvalscongruentie, maar wel phi-congruentie. Als *die* onderwerp is in de bijzin, uit zich dat in de vervoeging van de persoonsvorm (bv. *jij, die zo nauwgezet bent*). De gang van zaken in variant C kan als volgt worden weergegeven:

(35) matrix-zin [[DP antecedent]^φ &: [DP $\emptyset$ ^φ [CP *die*_i^φ ... t_i].]]

Dit komt overeen met de situatie in uitbreidende en beperkende relatiefzinnen met een volledig antecedent en met semi-vrije relatiefzinnen, zij het dat bij deze types uiteraard alleen de derde persoon mogelijk is.

4.3 Variant A

Variant A is strenger. De achtergrond hiervan is het verschil tussen $\emptyset$ in een appositieve relatiefzin met een volledig antecedent en een met een pronominaal antecedent. In het eerste geval is $\emptyset$ een pronominale verwijzing naar een referentiële DP. In het laatste geval is het antecedent zelf ook een verwijzing. Dat lijkt dubbelop. Het element $\emptyset$ moet daarom worden gelicentieerd door een element met een duidelijke functie. In aanmerking hiervoor komt het betreffende voornaamwoord, waarmee toch al phi-congruentie van kracht is. Variant A eist dan ook totale congruentie tussen $\emptyset$ en *die*. Dit lijkt op de situatie in vrije relatiefzinnen – vergelijk (30) in paragraaf 3 hierboven – zij het dat van gehele assimilatie (incorporatie) geen sprake kan zijn: het betreffende voornaamwoord is immers *die* en geen *wie*.¹⁹ Bij gelijke naamval van het antecedent en *die* is er geen probleem, bv. *ik, die..ben*. Anders wordt het als de naamvallen afwijken, bv. A: **ze keek naar mij, die haar grootste bewonderaar ben!* De structuur in (36) laat zien hoe zo'n zin fout loopt:

- A
- (36) * Ze keek naar [[DP mij]^φ &: [DP $\emptyset_i^{\phi}$ [CP die_i^φ t_i haar grootste bewonderaar ben!]]]
- ==== ↑ ____|

De totale congruentie tussen $\emptyset$ en *die* is weergegeven met == en het subscript *i*. Dit impliceert dat een dubbele naamvalseis ontstaat. Voor meer voorbeelden, zie (17)/(18)/(24) versus (19)/(20)/(25) in paragraaf 2.

Zinnen van het type in (36) kunnen gerepareerd worden door $\emptyset$ (en eventueel &:) lexicaal te maken, zoals in (37):

- (37) Ze keek naar mij, (nl.) degene die haar grootste bewonderaar is!

In dat geval vervalt de licentieplicht en daarmee de dubbele naamvalseis. Merk op dat dit voor een perspectiefwisseling zorgt, hetgeen tot uitdrukking komt in de persoonsvorm *is*.

Tot zover is het patroon van variant A duidelijk. Een complicatie vormen echter de zinnen in (38), zoals eerder genoemd in paragraaf 2:

- (38) a Ze keek naar jullie, die haar grootste bewonderaars zijn.
b Jullie, die zij zo bewonderde, krijgen eerst het woord.

Hier wordt het potentiële naamvalsconflict verzacht door het feit dat *jullie* geen morfologisch waarneembaar naamvalsonderscheid kent.²⁰ Maar als dat het geval is, waarom geldt dan niet hetzelfde voor het betreffende voornaamwoord *die* in (36)? Het antwoord schuilt volgens mij in de manier waarop $\emptyset$ aan zijn omgeving gerelateerd is. Twee zaken zijn hierbij van belang: de syntactische relatie met *die* en de paratactische relatie met *jullie* (zie verder). Wat betreft de syntactische congruentie tussen $\emptyset$ en *die*, deze berust zoals steeds op abstracte kenmerken, waaronder naamval. Of *die* morfologisch dubbelzinnig is, is dan niet van belang. Anders ligt het bij de relatie tussen $\emptyset$ en het antecedent. Het element $\emptyset$ is het hoofd van een tweede conjunct. Aangezien conjuncten elkaar niet c-commanderen, maar in een paratactische relatie tot elkaar staan (zie o.a. De Vries 2002c), kan er geen sprake zijn van syntactische congruentie of binding. Het verband tussen *jullie* en $\emptyset$ ('degenen') is dus een soort discourse-relatie, en daarmee in bepaalde opzichten vergelijkbaar met gewone pronominale verwijzing.²¹ Het feit dat een perspectiefwisseling mogelijk is – mits $\emptyset$ wordt uitgespeld, zoals in (37) – wijst daar ook op. Op discourse-niveau staat niet vast of *jullie* nominatief of objectief is (anders dan bij de objectiefvorm *mij* in (36); deze is ondubbelzinnig objectief). De vergelijking met $\emptyset$, die op grond van de bijzinssyntaxis nominatief moet zijn, is daarom probleemloos. Kortom, de representatie van (38a) kan getekend worden als in (39):

- (39) Ze keek naar [[DP jullie]^φ &: [DP $\emptyset_i^{\phi}$ [CP die_i^φ t_i haar grootste bewonderaars zijn]]]
- ==== ↑ ____|

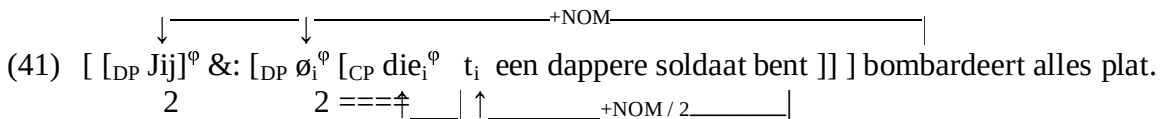
Het naamvalssyncretisme in *jullie* maakt indirect dat totale congruentie tussen $\emptyset$ en *die* mogelijk is.

4.4 Variant B

Beschouw tenslotte variant B. Uit paragraaf 2 is gebleken dat voor deze variant zowel naamval als persoon en getal van belang zijn. Uit (40) blijkt dat de persoon van het betreffende voornaamwoord niet gefixeerd is als de derde persoon:

- (40) Jij, die een dappere soldaat bent/*is, bombardeert alles plat.

Het lijkt erop dat als er naamvalscongruentie is, *die* zich in alle aspecten aanpast aan $\emptyset$, dus indirect aan het antecedent. Dit is getekend in (41), waar van de ϕ -kenmerken de persoon is uitgelicht:

De totale congruentie komt op dezelfde manier tot stand als in de voorgaande voorbeelden, waar uiteraard ook de persoonscongruentie meespeelt.

Variant B wijkt af van de andere varianten als er geen naamvalsovereenkomst is. Variant B is toleranter dan A: de totale congruentie-eis wordt in dit geval losgelaten. Beschouw eerst variant B1. De relevante voorbeelden zijn herhaald in (42):

(42) Variant B1:

- a Ik, die hij ooit verachtte, ben nu zijn idool.
- b Ze keek naar mij, die haar grootste bewonderaar $is_3 / was_{1/3} / *ben_1$!

Volgens Rooryck (1994a) is er een hiërarchie in de kenmerken van een nominale constituent, waarbij persoon voor naamval komt en naamval voor getal. In een uitbreidende relatiefzin worden de kenmerken van het antecedent in de omgekeerde volgorde (van buiten naar binnen) aan het betrekkelijk voornaamwoord doorgegeven of ermee gecontroleerd. Persoon en getal zijn vrij in te vullen, maar de naamval van *die* wordt onafhankelijk van het antecedent ook in de bijzin bepaald. Bij zinnen als in (42) levert dit een conflict op. Het gevolg is dat er een blokkade optreedt en het doorgeefproces staakt, aldus Rooryck. Daarom blijft *die* zonder persoonskenmerk. In (42a) is dat niet erg, maar in (42b) is het een probleem, want daar is *die* een subject, en dus moet het werkwoord noodgedwongen overgaan tot een zogenaamde default strategie. Het default persoonskenmerk is de derde persoon; daarom zijn *is* en *was* in (42b) acceptabel, maar *ben* niet. Het getal is al doorgegeven voordat de naamvalsblokkade optreedt; vandaar dat een meervoudsvorm hier niet aan de orde is: **mij, die...zijn/waren*; bij een meervoudig antecedent is het uiteraard andersom: *ons, die...zijn/waren/*is/*was*.

In variant B2 zijn de data net iets anders. De cruciale voorbeelden zijn herhaald in (43):

(43) Variant B2:

- Ze keek naar mij, die haar grootste bewonderaar $was_{1/3} / ??is_3 / *ben_1$!

Default congruentie zoals Rooryck voorstelt, is hier marginaal mogelijk, maar de voorkeur heeft het patroon waarbij de persoon van het subject in de bijzin ambigu is, bv. eerste en derde persoon in (43). Het lijkt erop dat *die* niet alleen de persoon van het antecedent overneemt, maar tegelijk ook een derde persoon moet uitdrukken. Dit wordt zichtbaar in de werkwoordsvorm:

(44) Ze keek naar mij_1 , $\emptyset_1$ $die_{1/3}$ haar grootste bewonderaar $was_{1/3}$!

OBJ NOM

Als *die* een object is, kan het natuurlijk zonder problemen (deels) voor een derde persoon doorgaan, omdat dan geen congruentie met het werkwoord aan de orde is; zie (45):

(45) Jij_2 , $\emptyset_2$ $die_{2/3}$ hij verachtte, bent nu zijn idool.

NOM OBJ

Er is dus partiële congruentie tussen $\emptyset$ en *die* als de naamvallen verschillen.

4.5 Conclusie

Hiermee zijn alle varianten besproken. In algemene zin kan men stellen dat een uitbreidende relatiefconstructie een hogere synthesegraad heeft als het antecedent pronominaal is. Dat wordt op een geheel andere manier bevestigd door het feit dat een ‘parenthetische V2-relatiefzin’ niet mogelijk is. Ter vergelijking, in (semi-)vrije relatiefzinnen is de hoofdzinsvolgorde uiteraard ook niet mogelijk; zie (46) t/m (48):

- (46) a De boze man, die om drie uur was aangekomen, was doorweekt.
 b De boze man – die was om drie uur aangekomen – was doorweekt.
- (47) a Ik/hij, die om drie uur was aangekomen, was doorweekt.
 b * Ik/hij – die was om drie uur aangekomen – was doorweekt.
- (48) a Wie / degene die om drie uur was aangekomen, was doorweekt.
 b * Wie / degene die was om drie uur aangekomen, was doorweekt.

Met beperkende V2-relatieven ligt het gecompliceerder; zie Gärtner (2001). Een nadere bespreking van dit verschijnsel zou hier te veel afleiden van het onderwerp.

5 Een beknopte vergelijking met andere talen

De patronen zoals hierboven beschreven, vinden we gedeeltelijk ook in andere talen terug. Variant C komt vermoedelijk overeen met de standaardvarianten van verschillende Romaanse talen, nl. Spaans, Frans, Latijn en Italiaans (zie Rooryck 1994a), met oudere stadia van het Nederlands en met het Engels uit de King James bijbel (Jack Hoeksema, p.c.). In dit patroon zijn de naamvallen van het antecedent en het betreffende voornaamwoord onafhankelijk,²² maar er vindt wel congruentie van phi-kenmerken plaats. Een voorbeeld uit het Spaans is (49), uit Rooryck (1994a:18):

- (49) a yo, que astoy aquí
 let. ‘ik, die ben hier’
 b para mí que estoy aquí
 let. ‘voor mij, die ben hier’

Rooryck (1994a:6) laat echter met enkele voorbeelden zien dat in bepaalde dialecten van het Frans dit patroon doorbroken wordt. Een zin uit het Frans van Alberta is (50):

- (50) C’est moi qui est venu.
 let. ‘Het is ik die is gekomen.’

De vorm *est*₃ wijst op een default persoon bij een naamvalsbotsing, zoals in variant B in het Nederlands. Op grond van een enkel voorbeeld kan echter geen patroon worden vastgesteld; bovendien kan het zijn dat de speciale cleft-constructie (*het is...die/dat*) in (50) van invloed is. Verder onderzoek is hier dus noodzakelijk.

In het standaard Duits wordt een extra voornaamwoord ingevoegd in de betreffende constructie: *ich, der ich...* enzovoorts.²³ Hierdoor wordt gegarandeerd de persoon van het antecedent gehandhaafd (een default derde persoon zoals in variant B is dus uitgesloten). Ook de naamval lijkt onafhankelijk: bv. *mir*_{dat}, *der ich*_{nom} is mogelijk (zie De Vries 2002a:228/9); het omgekeerde is ongebruikelijker, maar een acceptabel voorbeeld is (51), volgens Angela Grimm (p.c.):

- (51) Ich, den mich der Räuber überfiel, hatte kein Geld mehr.
 let. ‘Ik, die mij de rover overviel, had geen geld meer.’

Afgezien van het extra voornaamwoord gedraagt het standaard Duits zich dus min of meer volgens variant C. In het meervoud ontstaan echter problemen die op naamvalscongruentie duiden:

- (52) * Der Räuber überfiel uns, die (wir) kein Geld mehr hatten.
 let. 'de rover overviel ons, die (wij) geen geld meer hadden.'

In een beperkt domein duikt dus ineens een equivalent van variant A op (althans voor mijn informanten). Ook hier is duidelijk verder onderzoek nodig, voordat er conclusies kunnen worden getrokken.

Rooryck (1994a:17) geeft het patroon in (53) voor het (moderne) Engels. Het komt overeen met variant B1 in het Nederlands:

- (53) a It is I who am/??is responsible for this mess.
 let. 'Het is ik die ben/??is verantwoordelijk voor deze rotzooi.'
 b It is for me, who is/*am responsible for this mess.
 let. 'Het is voor mij, die is/*ben verantwoordelijk voor deze rotzooi.'

Merk op dat deze zinnen wederom cleft-constructies bevatten. Mijn informanten geven een patroon dat met (53) in tegenspraak is:

- (54) a I, who's a soldier (* I, who am)
 let. 'ik die is een soldaat'
 b for me, who's a soldier (* me, who am)
 let. 'voor mij, die is een soldaat'

Voor deze sprekers is het betrekkelijk voornaamwoord duidelijk gefixeerd als een derde persoon. Er treedt dus een ongecodeerde perspectiefwisseling op. In oudere stadia van het Engels is dit niet mogelijk. Shakespeare zou zeggen: *I, who am* en *for me, who am*. Een korte internet-zoekactie toont eenvoudig aan dat ook tegenwoordig deze variant nog gebruikt wordt, net zoals variant C in het Nederlands nog gebruikt wordt door sommigen. Ik vermoed dat Roorycks variant een intermediair stadium vertegenwoordigt. Het is denkbaar dat in het Nederlands patroon B in de toekomst ook 'geradicaliseerd' wordt, zodat een nieuwe variant als in (54) ontstaat.

6 Slot

Congruentie-effecten in vrije relatiefzinnen, zoals bekend uit het Duits, bestaan in het Nederlands niet, om de eenvoudige reden dat de betrekkelijk voornaamwoorden met ingesloten antecedent geen naamvalsonderscheid kennen. Wel blijken soortgelijke effecten op te treden in uitbreidende betrekkelijke bijzinnen met een pronominaal antecedent, anders dan in semi-vrije, dus restrictieve, relatiefzinnen. De oordelen hierover lopen enigszins uiteen; daarom heb ik drie varianten onderscheiden. De sleutel tot de verklaring voor de betreffende feiten is volgens mij dat een appositieve relatieve zin geanalyseerd moet worden als een specificerend conjunct bij het antecedent. Dit conjunct heeft de structuur van een soort vrije relatiefzin, wat in bepaalde gevallen kan leiden tot matching. Ook in andere Westerse talen blijken appositieve relatiefzinnen met een pronominaal antecedent zich anders te gedragen dan gewone relatiefzinnen. Voor zover ik kan overzien zijn ook in deze talen verschillende varianten in omloop.

Met betrekking tot categoriale congruentie in vrije relatiefzinnen heb ik laten zien dat het geen absolute en geen onafhankelijke status heeft. De relevante effecten volgen uit de aanname dat een vrije relatiefzin een DP is en naamval krijgt, en uit het verbod op pied piping.

Bibliografie

- Bennis, H. (2001).** Tegengestelde krachten in taal. Oratie, Universiteit van Amsterdam.
- Canac-Marquis, R. & M. Tremblay (1998).** The Wh-feature and the Syntax of Restrictive and Non-Restrictive Relatives in French and English. In: J. Lema & E. Treviño (red.) *Theoretical Analyses on Romance Languages*, Amsterdam: John Benjamins, 127-141.
- Chomsky, N. (1977).** On Wh-Movement. In: P. Culicover e.a. (red.) *Formal Syntax*, New York: Academic Press, 71-132.
- Demirdache, H. (1991).** *Resumptive Chains in Restrictive Relatives, Appositives and Dislocation Structures*. Proefschrift, MIT. Gedistribueerd door MIT Working Papers in Linguistics, Cambridge, Mass.
- Gärtner, H.-M. (2001).** Are there V2 relative clauses in German? *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 3, 97-141.
- Groos, A. & H. van Riemsdijk (1981).** Matching Effects in Free Relatives: A Parameter of Core Grammar. In: A. Belletti e.a. (red.) *Theory of Markedness in Generative Grammar*, Proceedings van de 1979 GLOW conferentie, Scuola Normale Superiore, Pisa, 171-216.
- Haeseryn, W. e.a. (1997).** *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Tweede druk, Groningen: Martinus Nijhoff.
- Kamp, H. & U. Reyle (1993).** *From Discourse to Logic*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Koster, J. (2000).** Extraposition as Parallel Construal. Manuscript, Rijksuniversiteit Groningen.
- Riemsdijk, H. van (2000).** Free Relatives. SynCom case 44.
- Rooryck, J. (1994a).** Het universele en het specifieke van het Frans. Oratie, Universiteit Leiden.
- Rooryck, J. (1994b).** On two types of underspecification: Towards a feature theory shared by syntax and phonology. *Probus* 6, 207-233.
- Schoonenboom, J. (2000).** *Analyse, Norm en Gebruik als factoren van taalverandering. Een studie naar veranderingen in het Nederlands onzijdig relativum*. Proefschrift, Universiteit van Amsterdam.
- Sells, P. (1985).** Restrictive and Non-Restrictive Modification. *CSLI Report No. 85-28*, Leland Stanford Junior University, 1-33.
- Smits, R. (1991).** On the division of labour between the grammar and the parser: Some evidence from matching phenomena. In: W. Abraham e.a. (red.) *Issues in Germanic Syntax*, Berlin: Mouton de Gruyter, 119-134.
- Sturm, A. (1986).** *Primaire syntactische structuren in het Nederlands*. Proefschrift, Universiteit Utrecht. Leiden: Martinus Nijhoff.
- Toorn, M. van den (1984).** *Nederlandse Grammatica*. Negende druk, Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Vries, M. de (2000).** Appositive Relative Clauses. *Linguistics in the Netherlands*, 221-231.
- Vries, M. de (2002a).** *The Syntax of Relativization*. Proefschrift, Universiteit van Amsterdam. Uitgegeven door LOT, Utrecht.
- Vries, M. de (2002b).** De constituent die niet bestaat. Over het antecedent van betrekkelijke bijzinnen. In verband met Jan Luif. CD-rom ter gelegenheid van het afscheid van Jan Luif, Nederlandse Taalkunde, Universiteit van Amsterdam.
- Vries, M. de (2002c).** Coördinatie in drie dimensies. *TABU* 32, 62-73.
- Vries, M. de (in prep.)** Hoofd-interne relatiefzinnen in het Nederlands. Manuscript, Rijksuniversiteit Groningen.

* Mark de Vries, ATW, Faculteit der Letteren, RuG, Postbus 716, 9700 AS Groningen. E-mail: mark.de.vries@let.rug.nl. Ik wil Hans den Besten, Jan-Wouter Zwart, Angela Grimm, Jan Koster, Jack Hoeksema en een anonieme recensent van Nederlandse Taalkunde bedanken voor hun suggesties en commentaar.

¹ De betreffende constructie is eerder besproken in Rooryck (1994a/b) en De Vries (2000, 2002a).

² Dit is overigens niet in alle varianten van het Duits het geval. Holger Hopp (p.c.) accepteert hier interne naamval voor het betrekkelijk voornaamwoord: *der* in (3). Dit patroon staat bekend als ‘inverse (naamvals)attractie’.

³ Het algemene patroon is dus ongrammaticaal, maar gek genoeg is (7) redelijk acceptabel.

⁴ Volgens een anonieme recensent is pied piping wel mogelijk als de vrije relatiefzin in een contrastieve of hanging topic links-dislocatiepositie (CLD/HTLD) staat, bv. *Waarover je praat, dat is onzin; Met wat hij ook zegt, ik ben het er niet mee eens*. Ter vergelijking: in een gewone topic- of subjectpositie kan dit volgens mij zeker niet: **Waarover je praat is niet mogelijk; *Over wie Marja het gisteren had is vandaag tegen een boom gereden*; zie ook Smits (1991). De ANS (§5-8-5-5-ii) vermeldt dat een betrekkelijke bijzin met ingesloten antecedent niet met een voorzetsel kan beginnen. Ook het volgende voorbeeld met HTLD (van Smits 1991:126) kan niet: **Over wie jij net sprak, ik draai hem zijn nek om*. Het effect van linksdislocatie op de mogelijkheid van pied piping verdient dus nader onderzoek. In een volgende publicatie (De Vries, in prep.) kom ik hier uitgebreid op terug. Een tweede mogelijk effect waar de redactie op wijst is het verschil tussen een definiëte en generieke interpretatie; het laatste zou pied piping vergemakkelijken, bv. *Ik geloof alleen wiens argumenten zonder geschreeuw gebracht worden*; ik zelf vind dit voorbeeld echter net zo slecht als (9). Een derde mogelijk effect is een verschil in theta-rollen. Een redacteur van Nederlandse Taalkunde vindt (8b) beter dan (8a/c) of bijvoorbeeld **Ik besteed aan wie jij geld geleend hebt, geen aandacht*. Tenslotte meent Van den Toorn (1984:35ff) dat pied piping van een voorzetselvoorwerp in een cleft-constructie mogelijk is; dit ter onderscheiding van bijwoordelijke bepalingen. Een voorbeeld is: *Op wie Karel wacht, is zijn broer*. Volgens mij (en mijn informanten) is deze zin volstrekt onacceptabel. Ook het volgende contrast illustreert mijn stelling: (i) *Waar de apotheker om vroeg, was een nieuw recept*; (ii) **Waarom de apotheker vroeg, was een nieuw recept*. Van den Toorn citeert (ii) echter als acceptabel; (i) noemt hij niet.

⁵ Pied piping in afhankelijke vragen is uiteraard probleemloos, bv. *Hij vroeg met wie ik gesproken had*. Het verschil met vrije relatiefzinnen is soms subtiel; zie bv. Schoonenboom (2000).

⁶ Met een parallel predikaat wordt het iets beter: *Ik dacht waar jij ook aan dacht*; vergelijk (7).

⁷ Volgens Smits is pied piping in vrije relatieven in de Romaanse *pro*-drop-talen met enig tandengeknars wel mogelijk. Ook in zo'n geval vervult de vrije relatiefzin een DP-functie. Een Spaans voorbeeld is *Con quien me quiero casar, vive a la vuelta*, let. ‘met wie ik wil trouwen, woont om de hoek’.

⁸ Sterker nog: de hoogste D; dit blijkt o.a. uit de feiten m.b.t. naamvalscongruentie, zoals hieronder wordt besproken.

⁹ Behalve dat zijn de veronderstelde relatiefconstructies met een PP-spil zoals bedoeld in (8), niet af te leiden met de normale syntactische regels/transformaties voor het samenstellen van relatieven, zoals bv. besproken in De Vries (2002a).

¹⁰ In zekere zin is er dus een mismatch. Deze doet denken aan de (uitgestorven) vocatief, die een werkwoordsvorm in de tweede persoon oproept, ook al heeft het subject-topic of antecedent de vorm van een derde persoon. Merk verder op dat als de appositieve zin met behulp van een semi-vrije relatiefzin wordt uitgedrukt, er een afstandelijk perspectief ontstaat en bij voorkeur de werkwoordsvorm van de derde persoon wordt gebruikt:

(i) Jij, degene die zoveel gedaan heeft/*hebt, verdient een lintje.

(ii) Ik zag jou, degene die zoveel gedaan heeft/*hebt.

Ik kom hierop terug.

¹¹ Het onderwerp blijkt dus ingewikkelder te zijn dan ik in mijn proefschrift heb voorgesteld. Ook de bespreking in Rooryck (1994a/b) is niet toereikend.

¹² Het uit de intuïtie verdwenen onderscheid tussen *hen*_{ACC}/*hun*_{DAT} en tussen *wie*_{DAT}/*die*_{ACC} zal ik hier negeren.

¹³ Het is echter geen verwijzwoord in de normale zin, maar eerder een soort afhankelijk aanwijzend voornaamwoord (bv. ‘die man’) in dit opzicht. Zie De Vries (2002b) voor een bespreking.

¹⁴ Zie De Vries (2002a:220ff) voor een formele analyse.

¹⁵ Let op dat de constructie verschilt van zinnen met exceptionele casusmarkering zoals in *Hij zag [jou komen]*, waarbij de naamval van *zien* uitgedeeld wordt aan een *sub*constituent van de objectszin.

¹⁶ Er is hier een grote dialectische variatie. De strijd tussen de *w*- en de *d*-vorm in betrekkelijke voornaamwoorden wordt beschreven in Bennis (2001). Een betrekkelijk voornaamwoord heeft twee functies. Het is een verwijzwoord, een functie die doorgaans met een *d*-woord wordt gecodeerd. Tegelijk is het is ook een operator die een relatie met het ‘gat’ in de relatiefzin heeft – m.a.w. een relatief pronomen ondergaat vooropplaatsing, vergelijkbaar met vraagwoord-verplaatsing; die functie wordt doorgaans met een *w*-woord uitgedrukt. Welke functie wanneer ‘wint’ is een willekeurige, dialect-afhankelijke keuze. In vrije relatieven is de keuze minder willekeurig: de verwijzende functie is immers op de achtergrond geraakt, doordat het antecedent ingesloten is. In de Germaanse én de Romaanse talen vind je dan ook een sterke voorkeur voor de vraagwoordvorm in vrije relatieven.

¹⁷ Ik volg hier de conventie dat een subject met een operator-kenmerk naar SpecCP verplaatst wordt, ook al is dat niet noodzakelijk voor de woordvolgorde. Binnen een Minimalistische derivatie is deze aanname betwistbaar, maar voor de strekking van dit artikel is dat niet speciaal van belang.

¹⁸ Dit is een versimpeling; zie verder.

¹⁹ Overigens accepteert een van mijn informanten wel *wie* in voorbeeldzinnen met een eerste of tweede persoon.

²⁰ Zoals besproken in paragraaf 2 doet de potentieel ambigue werkwoordsvorm *zijn* niet ter zake in variant A. In variant B is dat wel zo; zie verder.

²¹ Volgens Sells (1985) en Demirdache (1991) is de relatie tussen het antecedent en het betrekkelijk voornaamwoord in een appositieve configuratie een verplichte discourse-relatie; Sells noemt die “ ω specificatie”. Deze kan worden weergegeven in een DRT-framework (Discourse Representation Theory; zie Kamp & Reyle 1993). Als mijn representatie van appositieve relatieven juist is, moet deze analyse betrekking hebben op de relatie tussen het antecedent en $\emptyset$; vervolgens zijn $\emptyset$ en het betrekkelijk voornaamwoord nauw syntactisch gerelateerd zoals beschreven in de tekst.

²² In feite wordt in de Romaanse talen vaak een zogenaamd ‘betrekkelijk voegwoord’ gebruikt. In plaats van een betrekkelijk voornaamwoord is er waarschijnlijk een abstracte operator die *wh*-verplaatsing ondergaat; zie Chomsky (1977).

²³ In het meervoud en bij de derde persoon is dit echter optioneel.